

zapysky Nats. un-tu «Kyievo-Mohylianska akademiia» / Red. kol. V.P.Morenetsta in. K. : Stylos, 2001. T.19. S.65-70.

10. Pavlychko S. Teoriia literatury. K.: Osnovy, 2002. 676 s.

11. Pershe kokhannia Shevchenka. / Zaitsev P. Romany Kulisha. Alina i Kostomarov. / Petrov V. Kharkiv: Ukraina, 1994. 320 s.

12. Yurchuk O. U tini imperii. Ukrainska literatura u svitli postkolonialnoi teorii. K.: Akademiia, 2013. 224 s.

УДК 821.161.2'06.09 - 3:37

Любов Царик

доц., к.філог.н. (м. Тернопіль)

DOI 10.25128/2617-3427 19.50.13

Школа у науковому і художньому дискурсі Бориса Грінченка

У статті актуалізуються педагогічні ідеї Бориса Грінченка, задекларовані у наукових статтях, що були опубліковані у галицьких часописах в 90-ті роки 19-го століття. Аналізуються твори малої прози письменника, присвячені школі. Автор наголошує, що в умовах сучасної школи, коли на перше місце виносяться очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, зокрема ціннісні ставлення, які передбачено сформувати у результаті вивчення художнього твору. Навчання рідною мовою, роль книги, преси у формуванні світогляду людини, становище книгодрукування, подвижницька праця учителя — проблеми, які піднімалися і в науковій, і у художній спадщині письменника, надзвичайно актуальні сьогодні.

Ключові слова: школа, учитель, книга, дискурс, навчання, оповідання, поезія, стаття.

School in Boris Hrinchenko's scientific and artistic discourse

The article actualizes Boris Hrinchenko's pedagogical ideas declared in the scientific articles published in Halician scholarly papers editions in the 90s of the 19th century. The writer's small prose works about school are analyzed in the article. The author emphasizes on the teaching conditions of modern school; there are expected educational and cognitive outcomes of pupils' activities on the first place, in particular, the value attitudes, which are foreseen to be formed as a result of the literary

work study. Learning in the native language, the role of books and press in the personality outlook formation, the situation with book printing, the ascetic work of a teacher are those ideas that have been raised both in the writer's scientific and artistic heritage, which are extremely relevant today.

Key words: school, teacher, book, discourse, teaching, stories, poetry and article.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу в навчанні української літератури у контексті положень «Нової української школи» зумовило організацію навчального матеріалу з урахуванням наскрізних та змістових ліній, зокрема емоційно-ціннісної, літературознавчої, соціокультурної і компаративної. У нових навчальних програмах виокремлено перелік очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, зазначено уміння, навички, цінності ставлення, які передбачено сформувати у результаті вивчення кожної із тем.

Одним із головних завдань сучасної літературної освіти є розвиток читацьких інтересів молоді, уже з перших (вступних) уроків української літератури передбачено формування предметних компетентностей учнів: знання про історію української книги – від рукописних (часів Русі-України) до сучасних форматів книги; розуміння ролі книжки в житті людини, складності і особливості процесу творчості, ролі читача в «житті» художнього твору. З огляду на це сьогодні актуальним є звернення до історичного досвіду української школи, теоретичних педагогічних праць, художніх творів, що піднімали ці проблеми впродовж минулих століть. У цьому плані пильну увагу дослідників потребує як теоретична педагогічна спадщина Бориса Грінченка, так і його художні твори, присвячені важливим питанням розвитку української школи.

Аналіз дослідження проблеми. До 150-річчя від дня народження Бориса Грінченка творчий колектив науковців Київського університету, який носить його ім'я,

упорядкував і видав дві книги «Педагогічної спадщини». Вони розпочинають багатотомне зібрання творів Грінченка – письменника, фольклориста, етнографа, мовознавця-лексикографа, критика, публіциста, перекладача, організатора періодичних і науково-популярних українських видань вченого-педагога. Цілком погоджуємось із думкою В. Яременка, одного із укладачів, автора передмови та коментарів і приміток, що програмові положення нині актуальніші, ніж у кінці ХІХ ст., оскільки Грінченко не тільки констатував проблеми, помилки у шкільництві, книговидавництві, а й знав, як їх виправляти.

Педагогічна спадщина Б. Грінченка – це «дороговказ і до світла, і до людей, і до волі, державної самостійності та незалежності» [5, с.10]. Окремі педагогічні праці Грінченка, як і його художні твори про школу вже були об'єктом досліджень науковців. Проте у них домінував соціологічний підхід.

Мета і завдання статті. Об'єктом нашого дослідження є педагогічні статті, що були вперше опубліковані у галицьких часописах «Зоря», «Правда», «Учитель», «Житє і слово» у 90-ті роки ХІХ ст. і тільки тепер перевидані повністю. Досліджуючи оповідання і новели на шкільну тематику, науковці в основному аналізували їх соціальний аспект. Ми ж хочемо акцентувати на емоційно-ціннісних ставленнях, які формують твори письменника про школу, складну учительську долю.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. На жаль, так склалося, що сьогодні як ніколи дуже актуальною знову стала думка Б. Грінченка: « Але ж насамперед, здається нам, треба зробити одно: навчити народ поважати книжку. Тільки тоді можна сподіватися, що читач покористується з книжки, коли він поважатиме її яко книжку, коли він розумітиме значення й вагу книжки яко продукту духовної діяльності людської» [1, с. 39-40].

Грінченко констатує, що – книгарі-«лубочники» – московські видавці штампують дешеві книги – «духовний

хліб» для народу. Наводить конкретний приклад того, як купець-невіглас на своїй «штампарні» (дуже влучне визначення книговидавництва) друкує книги для народу. Він і подібні до нього: «освіти ніякої і самі грошові інтереси» – видають книжки «маючи набачности тільки одно – більше грошей [1, с. 39-40]. З бодем пише, навівши кілька зразків заголовків таких книг, робить висновок: «Уже з цього видно, що се за книжки: заборони, прославлення шахрайства, потурання диким інстинктам темної маси, розпусту, безморальність та денаціоналізацію несуть вони у народ. А народ їх купує, повабившись на дешеву ціну, на малюнках, на обгортках та на кричущі заголовки» [1, с. 34].

Проблема змістового наповнення звучить і у поетичних творах Б. Грінченка. Так, ліричний герой поезії «Українці» – це автор-псевдопатріот, ображений, обурений нерозумінням, несприйняттям своєї творчості українським народом. А він же «хвалить сало й галушки. / Та щей вишиваніївдома / бере він на ніч сорочки» і «за народ в каліках-віршах / пролив дрібних він з ложку слів» [2, с. 82].

У поезії «Патріот» Б. Грінченко висміює письменників-графоманів, що плодять «літературне сміття». Автор створив узагальнений образ літератора-«патріота», який «пособляв» українській літературі бездарними публікаціями: «Два переклади з Крилова, / з Гоголя там щось, / Ну й од себе на додаток /. Так, що наверхлось : / Про Хому та Хвиги-миги / Та про козаків, – / Так ото карток на тридцять / Книжечку й зліпив» [2, с. 82]. Але ж «народ – темнота темна», не сприйняв не зрозумів і не оцінив достойно такої. Автор висміює одного із «поставщиків» невибагливої літературної продукції, що захарастили українську літературну ниву.

Поезія вперше була надрукована у львівському сатирично-гумористичному часописі «Зеркало» (1892 р, 4.8), проте провідний її мотив актуальний і сьогодні.

Поетичний монолог звернення «Співцеві» – це художньо-естетичні засади поета:

*«Співай! До бою й праці клич!
Огонь палкий і гострий меч*

*Хай буде твій живущий спів,
Щоб той огонь серце палив» [2, с. 88]*

Сучаснаполітична ситуація в нашій країні у великій мірі, на нашу думку, зумовлена й тим, що за часи незалежності України на наших книжкових ринках розповсюджувались, як і наприкінці ХІХ ст. (ст. надрук. 1891 р. №1-4 з продовженням у галицькоикчасописі «Зоря» с. 15-17) за висловом Грінченка, «книжки російсько-патріотичні, в котрих прославляється все московське або й не московське робиться московським» [1, с. 34].

І що вже дуже вражає, що і сьогодні на часі висновок, зроблений письменником майже 130 років тому: «книжка українська нашому народові затого невідома, а книжка московська, дякуючи московським книгарям, широко гуляє по Україні і, укупі з школою, судом, церквою та укупі з власною нікчемною помоскаленоюінтелігенцією, впевняє народ, що істніє тільки мова русская, що та мова, що вони, українці, балакають нею, то не мова» [1, с. 36] (підкреслення наші).

І вже дуже по-сучасному звучить Грінченкова ключова фраза: мусимо вернути український народ до української книжки:1) мусимо пустити в народ багато книжок за доступними цінами; 2) було б добре, коли б кожна українська книжка була першою літературною.Завдання сучасної педагогіки з літературної освіти – послуговуючись сучасними засобами комунікації, реагувати на появу нових творів, рецензій та критичних відгуків на них, з'ясовувати реакцію читачів, молоді зокрема, на той чи інший твір.

Велику увагу приділяє митець-педагог і перекладам творів зарубіжної літератури мовою українською. Він вважає, що ознайомлення із світовою класикою має відбуватись рідною мовою, а не за посередництва російської. Це ж добре робила радянська ідеологічна машина, продукуючи світові шедеври переважно російською мовою, прилучаючи читача до російської книжки, насаджуючи таким чином російську мову.

Метакниговидавництва – «привчати народ до української книжки, пропагувати такі твори і українських класиків літератури, і сучасних митців слова, які привчатимуть народ любити цю книжку» [1, с. 37]. Кожну українську книжку Грінченко вважав борцем за право існування української літератури, першопрохідцем, який утворює «позаросталий, непротоптаний шлях до світла національного самопізнання». І якщо перша функція сьогодні вже виконана, то друга залишається актуальною й досі. Письменник визначає першопрохідню роль могової літератури, називаючи її «лубочною», підкреслює необхідність друку високохудожніх творів. Адже важливим є те, що саме читає народ. З огляду на це Б. Грінченко вважає провідним у цій справі принцип систематизації: пропонує програму видавництва книг, що сприятимуть формуванню національного світогляду народу. Це задокументований, на думку упорядників, вибір Грінченкової життєвої і педагогічної програми.

З болем доводиться визнавати, що нині нагальною постала потреба, задекларована Грінченком на межі у 1891 р.: «навчити народ поважати книжку»: «Тільки тоді можна сподіватися, що читач покористується з книжки, коли він поважатиме її яко книжку, коли він розумітиме значення й вагу книжки яко продукту духовної діяльності людської [1, с. 39-40].

Завдання сучасної літературної освіти в плані розвитку читацьких інтересів школярів базується на засадах, що їх прописав педагог-митець: з'ясування ролі книжки в людському житті, її впливу на життя людини і користі від читання.

Б. Грінченко радить починати із ознайомлення учнів з історією книги, книгодрукування, формування і утвердження думки про роль книги у поступальному розвитку людства – від Євангелії до сучасних творів, щоб довести, щоб довести, щоб книжка має право на далеко більшу повагу. Б. Грінченко відводив книзі ключову роль у національному вихованні, доводив користь для народу, нації, поширення книг рідною мовою, націлював учителів на

формування в учнів переконливості у ньому, що українці мають пишатися книгами, написаними рідною мовою, адже «у кожного народу свої книжки своєю мовою написані і кожен народ справді вважає їх за свої народні гордощі» [1, с. 41].

Письменник-педагог підкреслював значення як наукової, так різножанрової художньої літератури, висловлюючи принагідно думки про тематику, мотиви та форму подачі: окремі видання творів, хрестоматій, біографічних нарисів, критичних розвідок про українських письменників у світовому контексті.

Цікаво відзначити те, що Грінченко тонко підмітив таку рису українського народу, як толерантність до чужої-«іншої» думки, що дає змогу нав'язувати українцям у літературних книжках (напр. – російських) свої великодержавницькі шовіністичні ідеї. Толерантність має бути самосвідомою.

Грінченко застерігав від прямолінійних повчань і моралізаторства у виховному процесі, наголошуючи на ролі живого прикладу. Він астрополював цю ідею і на художній твір. За його глибоким переконанням, книжка має бути позбавлена сухих повчань, вона повинна давати «живі приклади», «живі образи», «живих людей», сприймаючи які, читаючи, «дивлячись на котрих, і ми навчилися б так робити» [1, с. 43]. Варто рекомендувати читати твори, що дають найкращі приклади праці, любові до науки, до рідного краю, християнської любові.

Проблеми школи піднімав Борис Грінченко і у художній спадщині: «в низці оповідань про дітей, про школу і вчителів подав художній образ своїх педагогічних ідей і прагнень національної школи та національного виховання» [5, с. 12].

У новелі «Непокірний» головним аргументом, фактом непокірності вчителя було те, що він не ходив у гості до людей статечних, а «сидів у своїй школі то з дітьми, то з якимись книжками» [2, с. 236]. Крім цього розмовляв «по-мужицькому», поводився....., грався з дітьми, «гуляючи з їми

у м'яча, ганяючи наввипередки», сам собі готував їсти, «збирав якість квітки, камінці». Учитель вимагав належних умов праці для себе і дітей.

В оповіданні «Украла» Грінченко акцентує увагу читачів на умінні учителя Василя Митровича спілкуватися із учнями, подавати їм приклад ставлення до оточуючих. Для педагога і сьогодні, а може, якраз сьогодні – в умовах браку живого спілкування, дуже важливим є не тільки навчати учнів, давати їм знання з певної галузі науки, а й бачити у кожному вихованцеві людину з її талантами, болями, проблемами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Педагогічні ідеї Бориса Грінченка, задекларовані як у науковому, так і художньому дискурсі, відігравали важливу роль у процесі розвитку нової української літератури, національної педагогіки, книговидавництва. Вони мають стати предметом різнопланових наукових студій, оскільки багато проблем залишаються, на жаль, актуальними і сьогодні. Плануючи великий видавничий проект, куди мали увійти статті про школу, літературну освіту, Б. Грінченко назвав його «На шляху до світу». Дослідження творчої спадщини письменника-педагога сприятиме такій організації навчального процесу, що забезпечуватиме нагальні завдання сучасної літературної освіти, розвитку і виховання молоді. Особливо актуальною є програмова теза Грінченка: «школа дає не саму освіту, а лише засіб до її здобування – письменність». А справжнє добування освіти, на думку письменника, – це самоосвіта, самостійне читання книжок, усвідомлення того, що кожен учень має винести із школи.

Література

1. Грінченко Б. Зібрання творів. Педагогічна спадщина. К. 1. / Київ.ун-т ім. Б. Грінченка: упоряд. О. М. Мислива, А. І. Мовчун, В. В. Яременко. К.: Ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 552 с.
2. Грінченко Б. Твори: в 2-х т.: Поетичні твори. Оповідання. Повісті / Упоряд. В. В. Яременко. Вст. ст. і ред. тому А. Г. Погрібний. К., 1990.

3. Франко І. Наше літературне життя в 1892 році (листи до редактора «Зорі») / Франко І. Зібрання творів: У 50-т. Т. 29. К. 1981. Т.29. 664 с..
4. Хропко П. Проза Бориса Грінченка. / Грінченко Б. Вибрані твори. / Упоряд., передм., приміт. П. Хропка. К.: Дніпро, 1987. С. 5-16.
5. Яременко В. На шляху до світу (Педагогічні ідеї Бориса Грінченка у його часі і сьогодні) / Грінченко Б. Зібрання творів. Педагогічна спадщина. Кн. 1. – К.: Київ.ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. С.10-28.

References

1. Hrinchenko B. Zibrannia tvoriv. Pedahohichna spadshchyna. K. 1. / Kyiv.un-t im. B. Hrinchenka: uporiad. O. M. Myslyva, A. I. Movchun, V. V. Yaremenko. K.: Un-t im. B. Hrinchenka, 2013. 552 s.
2. Hrinchenko B. Tvory: v 2-kh t.: Poetychni tvory. Opovidannia. Povisti / Uporiad. V. V. Yaremenko. Vst. st. i red. tomu A. H. Pohribnyi. K., 1990.
3. Franko I. Nashe literaturne zhyttia v 1892 rotsi (lysty do redaktora «Zori») / Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50-t. T. 29. K. 1981. T.29. 664 s..
4. Khropko P. Proza Borysa Hrinchenka. / Hrinchenko B. Vybrani tvory. / Uporiad., peredm., prymit. P. Khropka. K.: Dnipro, 1987. S. 5-16.
5. Yaremenko V. Na shliakhu do svitu (Pedahohichni idei Borysa Hrinchenka u yoho chasi i sohodenni) / Hrinchenko B. Zibrannia tvoriv. Pedahohichna spadshchyna. Kн. 1. – K.: Kyiv.un-t im. B. Hrinchenka, 2013. S.10-28